

Ο Δεκέμβρης όπως τον ζήσαμε: Μαρτυρίες από τις μέρες των Δεκεμβριανών

ΜΑΝΟΣ ΖΑΧΑΡΙΑΣ

«Οι Άγγλοι δεν κατάφεραν να πάρουν τα Εξάρχεια»

Μάνος Ζαχαρίας: «Οι Άγγλοι δεν κατάφεραν να πάρουν τα Εξάρχεια» from TV Χωρίς Σύνορα on Vimeo.

ΤΟ ΚΚΕ ΓΙΑ ΤΟΝ ΔΕΚΕΜΒΡΗ, ΛΙΓΟ ΜΕΤΑ

«Εκείνο το ιστορικό βράδυ και τις μέρες που ακολούθησαν κάθε άντρας, γέρος, γρηά, παιδάκι ήταν ελασίτης»

Κατεστραμμένο σπίτι από τις μάχες του Δεκέμβρη. Κάποια κτήρια ανατινάσσονταν για να μετατραπούν οδοφράγματα

Στις 6 του Δεκέμβρη ανήμερα του Αγ. Νικολάου, οι συνοικίες μας παρουσιάζουν όψη πολεμικού στρατοπέδου...Από τις 4 μ.μ. μπαίνουν στη μάχη και τα αεροπλάνα...Από το πρωί αρχίζει η γενική έφοδος ενάντια στο Στάλιγκραντ του Αγώνα. Όπως φαίνεται, οι Ριμινίτες έχουν διαταγή να τη καταλάβουν με κάθε θυσία. Τα κανονιά της ξηράς και των τανκς ξερνάνε φωτιά και ασάλι απάνω στις παράγκες, τα' αεροπλάνα πολυβολούν και βομβαρδίζουν αδιάκριτα. Τα πολυβόλα και οι όλμοι θερίζουν όλους τους δρόμους. Κανείς δεν μπορεί να πιστέψει ότι ανθρώπινα όντα μπορούν ν'αντέξουν σ' αυτή τη κόλαση....Η τελευταία ώρα της αδούλωτης γειτονιάς φαίνεται πως έφτασε...

Οι κάτοικοι των Κουπονιών και του Ζωγράφου παρακολουθούν με αγωνία τη μάχη. Κανείς δε πιστεύει πως η Καισαριανή θα μπορούσε ν' αντέξει στον κατακλυσμό της φωτιάς. Το βράδυ κοπάζει το μουγγρητό και πέφτει βαρεία ησυχία. «Η Καισαριανή μας έπεσε...» σκέφτονται όλοι τους. Ξάφνου τη σιωπή της νύχτας τη σχίζει μια βουή που έρχεται από μακριά. Όλοι αψηφώντας του Ριμινίτες πετάγονται στις αυλές και τις εξώπορτες. Από την Καισαριανή φτάνουν κωδωνοκρουσίες, ζητωκραυγές, αντάρτικα τραγούδια. Όλος ο λαός της στους δρόμους βροντοφωνάζει την απόφασή του να συνεχίσει την αγώνα. Αμίλητοι, οι σκλάβοι, με δάκρυα στα μάτια, ρουφάνε τ' αγέρι της λευτεριάς, τεντώνουν τ' αυτιά ν' ακούσουνε τη φωνή της αδούλωτης Καισαριανής, στεντόρεια φωνή του λαού της που βγήκε νικητής από το κατακλυσμό της φωτιάς και του σίδερου. Τα μάτια τρέχουν, οι καρδιές σφίγγονται. Οι σκλάβοι στέλνουν στην Καισαριανή το βουβό τους χαιρετισμό. Κάποιος αρχίζει να απαγγέλει σιγά: «Γεια σου, χαρά σου ηρώισσα...». Ένας κόμπος ανεβαίνει στο λαιμό του και σταματάει.

Το θαύμα είχε γίνει. Η λογική και οι στρατιωτικοί κανόνες πήγαν περίπατο κι αναμετρήθηκαν σε μια γιγαντιαία μάχη ο λαός με τους εχθρούς του. Εκείνο το ιστορικό

βράδυ και τις μέρες που ακολούθησαν κάθε άντρας, γέρος, γρηά, παιδάκι ήταν ελασίτης. Όσοι είχαν ντουφέκι πολέμησαν μ' εκείνο. Όσοι δεν είχαν πολέμησαν με τα νύχια, με τις πέτρες, με τα τραγούδια. Και να πως έγινε το θαύμα. Το βράδυ της πρώτης μέρας της γενικής επίθεσης ενώ ο εχθρός βρίσκονταν ταμπουρωμένος μέσα στη συνοικία περιμένοντας να ξημερώσει για να δώσει τη χαριστική βολή, ο λαός της Καισαριανής συγκεντρώθηκε στην εκκλησία της Παναγίτσας. Ο καπετάνιος του Πρότυπου Συντάγματος, Τάσσος, με απλά λόγια εξήγησε στο λαό τη κατάσταση χωρίς να κρύψει τίποτα. Και η κατάσταση ήτανε απελπιστική. Από τα λόγια του ένα συμπέρασμα έβγαίνε, πως ένα θαύμα θα μπορούσε να σώσει τη Καισαριανή. Όταν τέλειωσε πήρε το λόγο ο λαός. Δεν είπε πολλά. Μονάχα μια φράση: «Θα τους διώξουμε ή θα πεθάνουμε όλοι!». Από κείνη τη στιγμή το θαύμα είχε γίνει. Την άλλη μέρα τα χαράματα άρχισε η επίθεση. Όχι όμως από τους Ριμινίτες. Ένα πλήθος από γυναίκες, γέρους, παιδιά κι ελασίτες ξεκίνησε για την έφοδο. Οι διμοιρίες και οι λόγοι προχωρούσαν πλαισιωμένοι από τις οικογένειες των αγωνιστών, τα τραγούδια σκέπαζαν τον κεραυνό της μάχης. Μπροστά οδηγούσε το λαό και στρατό στην έφοδο μια ξανθομαλλούσα επονίτισσα 17 χρονών με την αραβίδα στο χέρι, η Τούλα. Και τότε οι σφαίρες, οι όλμοι, οι οβίδες πάψανε να σωριάζουν στο χώμα νεκρούς και τραυματίες. Νεκροί γαζωμένοι από ριπή πολυβόλου, τραυματίες με κομμένα τα ποδάρια και χυμένα τ' άντερα προχωρούσαν τραγουδώντας και πολεμώντας. Μονάχα σαν αναποδογυρίστηκαν οι Ριμινίτες και πανικόβλητοι το έβαλαν στα πόδια, μονάχα σαν κατρακύλησαν απ' τον Αράπη και άδειασαν και τη τελευταία καλύβα της Καισαριανής, τότε σωριάστηκαν οι νεκροί στο χώμα και βόγγηξαν οι τραυματίες... Έτσι σώθηκε κείνη τη μέρα η Καισαριανή, γιατί έτσι μονάχα μπορούσε να σωθεί.....

.....Από τις πρώτες μέρες του Δεκεμβριανού αγώνα οι συνοικίες μας υποχρεώθηκαν ν' αντιμετωπίσουν το τεράστιο έργο του επισιτισμού 150.000 ανθρώπων. Αποθέματα δεν υπήρχαν σε κανένα σπίτι και οι αποθήκες ήταν ελάχιστες. Κι όμως ο λαός και ο στρατός έπρεπε να ζήσουν για να συνεχίσουν τον αγώνα. Σ' αυτό τον τομέα, τον τομέα της επιβίωσης κερδήθηκε μια από τις λαμπρότερες νίκες του Δεκέμβρη. Τίποτα δεν έλειψε μέχρι το τέλος από το μαχόμενο λαϊκό στρατό. Ούτε το συσσίτιο ούτε τα τσιγάρα ούτε τα δώρα. Οι τραυματίες γινήκαν αληθινό προσκύνημα. Ένας υπέροχος λαός, ο λαός των Ανατολικών Συνοικιών στερούνταν τα πάντα για το στρατό, για τους τραυματίες, για τα παιδιά. Το θαύμα της συντήρησης του στρατού, των τραυματιών και του λαού δεν ήταν κατορθωτό χωρίς το λαϊκό δημοκρατικό θεσμό των Λαϊκών Επιτροπών, και χωρίς την αυτοθυσία και την οργάνωση ολόκληρου του λαού.

Οι λαϊκές επιτροπές δουλεύοντας με θαυμαστή πρωτοβουλία και επάρκεια έδειξαν τι μπορεί να κατορθώσει ένας λαός που είναι αφέντης στον τόπο του έστω και κάτω από συνθήκες ολοκληρωτικού αποκλεισμού και απάνθρωπου πολέμου. Να το έργο μερικών Λαϊκών Επιτροπών: Η Λ.Ε. Ηλιουπόλεως μοίρασε στους κατοίκους της συνοικίας: 1.500 οκ. δημητριακά, 400 οκ. λάδι, 3.000 οκ. λαχανικά, 1.000 κούτες τσιγάρα, 700 κουτιά σπίρτα, 1.000 κρασί προς 50 δρχ την οκά. Μοίρασε με 60 δρχ την οκά όλα τα αποθέματα των μπακαλικών και διάθεσε για όλα τα νοσοκομεία 1.500 αυγά. Οι αριθμοί αυτοί μιλάνε εύγλωττα, αλλά δεν τα λένε όλα. Δεν λένε π.χ. πως οργανώθηκαν συνεργεία που με δικά τους μέσα περιόδεψαν στα χωριά της Αττικής και αγόρασαν το λάδι και τα λαχανικά. Δεν λένε ότι όλα τα τρόφιμα μοιράστηκαν σ' όλο το λαό χωρίς διάκριση πολιτικών φρονημάτων και χωρίς να σημειωθεί η παραμικρή ανωμαλία. Δεν μιλάνε για τα ξενύχτια και την πείνα των μελών της Λαϊκής Επιτροπής... Το Δουργούτι, η συνοικία που η αθλιότητα και η φτώχεια ξεπερνάει κάθε όριο, είχε κι αυτό τη Λαϊκή του Επιτροπή. Και να το έργο της: Οργάνωσε ένα νοσοκομείο με 15 κρεβάτια, στέγασε 150 πρόσφυγες της Καισαριανής, οργάνωσε καθημερινό συσσίτιο με 300 μερίδες, μοίραζε ψωμί, ψάρια, λαχανικά, 1.500 οκ.

Κάρβουνο, σπίρτα, τσιγάρα και 15 οκ. Σκόνη γάλα για τους αρρώστους. Τα συνεργεία της διάσχιζαν καθημερινά τη γραμμή του πυρός για να μεταφέρουν τρόφιμα στη συνοικία. Τη τελευταία φορά πιάστηκαν από τους Εγγλέζους και στάλθηκαν στην Έλ-Ντάμπα. Στο Παγκάρι η Λ.Ε. οργάνωσε καθημερινό συσσίτιο για 600 απόρους και πρόσφυγες, μοίρασε λαχανικά, γάλα, ψωμί, ακόμα και κρέας.

Η μαύρη αγορά είχε εξαφανιστεί από τις συνοικίες μας σ' όλο τον Δεκέμβρη, ενώ στο αμαρτωλό Κολωνάκι το λάδι είχε φτάσει μια λίρα την οκά. Ο λαός μας τον ιστορικό αυτό μήνα δεν έδειξε μονάχα τη ψυχική δύναμη και τη παλληκαριά του αλλά και το ηθικό του παράστημα, το ψηλό εκπολιτιστικό του επίπεδο, την αυτοπειθαρχία του και τις θαυμάσιες οργανωτικές του ικανότητες....

...Από τη πρώτη μέρα της σύγκρουσης δημιουργήθηκε ένα άλλο τεράστιο πρόβλημα. Το πρόβλημα της περίθαλψης των τραυματιών και αρρώστων. Ο απάνθρωπος βομβαρδισμός των αμάχων έκανε το πρόβλημα αυτό ακόμα οξύτερο. Οι Ανατολικές Συνοικίες δεν διάθεταν κανένα νοσοκομείο εκτός από το Πολυιατρείο του Βύρωνα. Ο λαός όμως δεν άφηνε ποτέ τους τραυματίες να πεθάνουν. Τα νοσοκομεία έπρεπε να γίνουν, και γίνηκαν μέσα σε λίγες ώρες. Η δημιουργία τους είναι ένα έπος της λαϊκής αυτοθυσίας, αλληλεγγύης και πρωτοβουλίας. Να πως γίνηκαν τα νοσοκομεία στον Υμηττό, όπως μας το διηγείται η γραμματέας της Εθνικής Αλληλεγγύης. «Στη συνοικία μας φτιάξαμε 3 νοσοκομεία μέσα σε μία μέρα. Όλο το υλικό που χρειάστηκε το πρόσφερε ο κόσμος δίνοντας και τις προίκες των κοριτσιών του. Έξω από τα γραφεία της Κ. Ο. Β. κάνανε ουρές φορτωμένοι με κρεβάτια, σκεπάσματα και έπιπλα. Εγκαταστήσαμε 18 κρεβάτια στα γραφεία της γερμανικής εταιρείας «Γιούμο», 12 κρεβάτια στα γραφεία της Κ.Ο.Β. και 20 στο αστυνομικό τμήμα. Εκτός απ' αυτά δημιουργήσαμε ένα παράρτημα στη Χαραυγή με 7 κρεβάτια, κι ένα στην Ηλιούπολη. Αμέσως μετά ανοίξαμε έρανο και ο κόσμος δεν μας αρνήθηκε τίποτα. Μαζέψαμε σε λίγες ώρες 100 οκ. Μακαρόνια, 50 οκ. Αλεύρι, πορτοκάλια, κονσέρβες. Καθημερινά οι γυναίκες της συνοικίας μας φέρνανε κότες και κουνέλια. Πολλοί έδωκαν τα μοναδικά κρεβάτια τους και σκεπάσματά τους και κοιμόντουσαν με τα ρούχα στο πάτωμα...».

Από το βιβλίο Οι Ανατολικές Συνοικίες τον Δεκέμβρη του 1944, Έκδοση της 6 ης Αχτίδας της Κ.Ο.Α., Αθήνα 1945, Ιστορικές Εκδόσεις, Αθήνα 1976

ΕΛΕΝΗ ΓΛΥΚΑΤΖΗ-ΑΡΒΕΛΕΡ

«Οι ταγοί στοχεύουν στα ανόσια»

Ο Βρετανός πρωθυπουργός Ουίνστον Τσόρτσιλ με τον Αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό στην Αθήνα

Τα Δεκεμβριανά δεν είναι ξεκάρφωτα. Είναι η συνέχεια μιας ολόκληρης ιστορίας. Εγώ θα ήθελα να πιάσω το νήμα από την ημέρα της Απελευθέρωσης της Αθήνας, στις 12 Οκτωβρίου του '44.

Είμαι 17 χρόνων. Κατεβαίνω στο Σύνταγμα και ξέρω ότι έχουμε ελευθερωθεί. Γιατί; Γιατί στον αέρα μυρίζω το άρωμα του καπνού Players. Μήπως είχαν μοιράσει οι Αγγλοι τσιγάρα; Ακόμη έχω στο ρουθούνι μου το άρωμα εκείνου του καπνού.

Από τότε και ως τις 18 Οκτωβρίου, που έρχεται ο Γεώργιος Παπανδρέου να μιλήσει στο Σύνταγμα, κάθε μέρα είμαι και σε μια διαδήλωση. Θυμάμαι τον Παπανδρέου να λέει «Λαοκρατία δεν είναι μόνον δικαίωμα ψήφου» και ο κόσμος από κάτω να ενθουσιάζεται και να φωνάζει «Λαοκρατία και όχι βασιλιάς». Δεν άκουσα, δεν κατάλαβα τι άλλο είχε πει τότε ο Παπανδρέου.

Από το '43 είμαι στην ΕΠΟΝ. Οπως και τώρα, έμενα στον Βύρωνα. Με το όνομα «Νίκη» και με καθοδηγητή τον «Αλέξη» (κατά κόσμον Χρήστο Πασαλάρη) ανήκω στην ομάδα της γειτονιάς Βύρωνα - Παγκράτι - Καισαριανή. Καθημερινά προσπαθούμε να κατεβάσουμε κόσμο στις διαδηλώσεις. Ο καιρός είναι ακόμα καλός, κι εγώ όπως περνώ από τα σπίτια λέω στις γριούλες που κάθονται έξω στις αυλές να έρθουν μαζί μου στη διαδήλωση. Και μια γριούλα μου λέει: «Θα έρθω όταν πια θα έρθει ο βασιλιάς...».

Εν τω μεταξύ έχει γίνει η κυβέρνηση, στην οποία μετέχουν και οι Εαμικοί... Τις πρώτες πρώτες μέρες του Δεκέμβρη, στις 3, νομίζω, κατεβαίνουμε στη μεγάλη διαδήλωση. Γιατί; Γιατί μας αδικούν όλοι. Βρίσκομαι μπροστά στο ξενοδοχείο «Μεγάλη Βρεταννία», στη γωνία. Απέναντι είναι τα παλιά ανάκτορα, όπως τα λέγαμε τότε. Η σημερινή Βουλή. Στη στέγη βλέπω έλληνες αστυνομικούς να πυροβολούν. Πιάνω έναν εγγλέζο αξιωματικό που ήταν εκεί δίπλα μου (η «Μεγάλη Βρεταννία» ήταν το αρχηγείο τους) και του λέω, με τα λίγα αγγλικά που ήξερα:

- Τους βλέπετε αυτούς εκεί; Ήταν οι ίδιοι που χτυπούσαν και όταν κατεβαίναμε εναντίον των Γερμανών.

- Yes, I know (ναι, ξέρω).

Δεν θα ξεχάσω ποτέ την απάντησή του.

Από το Σύνταγμα προχωράμε, όλη η διαδήλωση, προς την Ομόνοια. Εκεί έγινε ο μεγάλος σκοτωμός. Πυροβολισμοί ακούγονταν από παντού, έβγαιναν από τα ξενοδοχεία... Η διαδήλωση είχε φρουρούς τού ΕΛΑΣ, οι οποίοι και άρχισαν να πυροβολούν προς τα πάνω, προς τα ξενοδοχεία. Έγινε σαματάς. Όλοι χτυπούσαν μεταξύ τους. Τη στιγμή όμως που οι Ελασίτες θα έμπαιναν εκεί από όπου έβγαιναν οι πυροβολισμοί (ένα ξενοδοχείο), φθάνουν οι Αγγλοι και τους εμποδίζουν.

Την επομένη, αν θυμάμαι καλά, γίνεται η κηδεία των θυμάτων της διαδήλωσης. Η διαδήλωση, αυτή τη φορά, είναι επίσημη, την επιτρέπουν, όπως επιτρέπουν και την κηδεία. Περνάμε μπροστά από τη «Μεγάλη Βρεταννία» και στη συνέχεια από το ξενοδοχείο «King George», όπου μένουν οι Αμερικανοί. Και ξεσπούμε σε ζητωκραυγές υπέρ των Αμερικανών. Στην κηδεία δεν συνέβη τίποτε.

Οι ανατολικές συνοικίες είναι τελείως ελεύθερες. Ούτε Αγγλοι ούτε εθνοφρουροί. Οι Ελασίτες έχουν αρχίσει να κάνουν οδοφράγματα. Απέναντι από εκεί που είναι σήμερα το «Χίλτον», από τη μια είναι οι δεξιοί (ας πούμε) και από την άλλη οι αριστεροί. Τα οδοφράγματα γίνονται στην οδό Πρατίνου, ψηλά στο Παγκράτι. Εκείνο που θυμάμαι πολύ έντονα από τότε και περίπου ως τα Χριστούγεννα του '44 είναι οι ελεύθεροι σκοπευτές. Τα θύματα του ΕΛΑΣ είναι από τους ελεύθερους σκοπευτές. Ο αδελφός της νύφης μου σκοτώθηκε έτσι. Σκοτώνανε αδιακρίτως, είτε τον ήξεραν είτε όχι, Ελασίτες και μη.

Εμείς ξέρουμε πια ότι οι Αμερικανοί είναι το αντίδωρο των Εγγλέζων.

Τότε αρχίζω να αποκτώ μια ιδέα για τη γενική σύγχυση που επικρατεί. Δεν υπάρχουν άγγελοι ούτε από τη μια πλευρά ούτε από την άλλη.

Μια μέρα, στο σινεμά «Παλάς», στην πλατεία στο Παγκράτι, βλέπω τρία πτώματα, κι από πάνω τους μια πινακίδα: «Χρησιμοποιώντας το όνομα του ΕΛΑΣ εγκληματούσαν». Τότε έμαθα ότι είχαν πάρει και τον γιο του Λούβαρη, μικρό παιδί, και τον είχαν σκοτώσει οι Ελασίτες. Συνειδητοποιώ ότι βρίσκομαι ανάμεσα στη Σκύλλα και στη Χάρυβδη. Νιώθω ταραχή και σύγχυση. Με είχε επίσης σκανδαλίσει ένα άγημα που περνούσε από την οδό Φιλολάου, γεμάτο νέες κοπέλες, Ελασίτισσες, οι οποίες φώναζαν: «Ο λαός θέλει ψάρια. Ο λαός θέλει ψάρια...». Ρώτησα τι θα πει αυτό και μου είπαν ότι «ο λαός θέλει να ξεκαθαρίσει ο τόπος».

Όλα αυτά με έκαναν να καταλάβω και να αναρωτιέμαι: Τι γίνεται;

Φθάνουν πια τα Χριστούγεννα. Ο Βύρωνας «πέφτει»... Θα πρέπει να ήταν 26 ή 27 Δεκεμβρίου όταν μας λένε ότι πρέπει να φύγουμε από τον Βύρωνα, από το Παγκράτι, από την Καισαριανή. Περνάμε τον Υμηττό μέσα στην παγωνιά. Με κρατούσε από το χέρι ο Μάνος Χατζιδάκις. Στις αρχές Ιανουαρίου φθάνουν οι Εγγλέζοι στην Κυψέλη. Φεύγουμε ένα βράδυ κι από εκεί. Εγώ με κάτι μποτάκια στο χέρι, τα κρατούσα για τον δρόμο. Κι ο Μάνος τυλιγμένος με μια κουβέρτα. Εκείνος σταμάτησε στο Σχηματάρι.

Εγώ, πιο θαρραλέα, συνέχισα ως τα Σκούρτα, κι από εκεί πήγα προς την Πύλη, τη Θήβα. Στον δρόμο με λυπήθηκε ένα αυτοκίνητο του ΕΛΑΣ και με πήρε. Το φορτηγό ήταν γεμάτο γυναικεία ρούχα. Ρώτησα να μάθω. Ήταν κοστούμια της Ντιριντάουα... Τι σύγχυση! Τα αεροπλάνα να θερίζουν από πάνω και το καμιόνι να είναι γεμάτο με ρούχα της Ντιριντάουα...

Έφθασα στη Λαμία. Στη Στυλίδα ο πατέρας μου είχε ελιές. Αποφασίζω να πάω, και από εκεί να φύγω για την Αθήνα με το πρώτο φορτηγό. Δεν έχει γίνει ακόμα η Βάρκιζα. Φθάνω στην Αθήνα, χωρίς ταυτότητα, χωρίς τίποτα. Βλέπω στους τοίχους το σύνθημα: «ΚΚΕ της ηττημένης».

Βρέχει ακόμα και φθάνω στο σπίτι. Η μάνα μου μού λέει ότι πρέπει να φύγω, γιατί θα με πιάσουν. Μου λέει να πάω στο σπίτι του γαμπρού μας, στη Νέα Σμύρνη, του Νικολαΐδη. Έμεινα εκεί δυόμισι μήνες περίπου, ως τη Συμφωνία της Βάρκιζας. Με τα λίγα αγγλικά που ήξερα έκανα φίλους Εγγλέζους. Όταν έγινε η Βάρκιζα ήρθαν και μας έβγαλαν από το σπίτι με... τανκς. Τότε πια άρχισα να καταλαβαίνω. Με έχει μαρκάρει αυτή η ιστορία. Κι έβγαλα ένα συμπέρασμα: Οι ταγοί στοχεύουν στα ανόσια.

Από το Βήμα

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

«Το ΚΚΕ είχε καταστή παντοδύναμον. Και η αγωνία, από την οποία αδιαλείπτως κατειχόμην ήτο: Πως θα καταλύετο;»

Το ΕΑΜ παραλληλίζει τους Βρετανούς και τον Παπανδρέου με τους Ναζί

Το Σάββατον 2 Δεκεμβρίου παραμονήν της Στάσεως, ετηλεγράφησα εις τον Βασιλέα:

«Υπουργοί Ακρας Αριστεράς αρνηθέντες υπογράψουν αποστράτευσιν παρητήθησαν. Παραίτησις σημαίνει δυστυχώς απαρχήν εμφυλίου πολέμου. Με όσση αποφασιστικότητα εξηντλήσαμεν τας προσπάθειας μας δια την αποτροπήν του εμφυλίου πολέμου, με την ίδιαν αποφασιστικότητα θα υπερασπίσωμεν την Ελλάδα εναντίον των εσωτερικών της εχθρών. Εύχομαι εις τον Θεόν η τραγική περίοδος να είναι σύντομος και πλήρης η επιβολή του Νόμου προς πραγματικήν Απελευθέρωσιν του στενάζοντος Ελληνικού Λαού».

Ολαι αι άλλαι παραχωρήσεις μου προς το ΚΚΕ – αι οποίαι τόσον επεκρίνοντο τότε από ανθρώπους, οι οποίοι δεν είχαν εμβαθύνει εις την υφισταμένην πραγματικήν κατάστασιν – ήσαν εντελώς δευτερεύουσαι και άνευ ουσιαστικής αξίας. Επειδή τότε μία ήτο η επείγουσα και υπέρτατη ανάγκη: Να αφοπλισθή το ΚΚΕ, και να εξοπλισθή το Κράτος. Κατόπιν, όλα τα άλλα, αυτομάτως θα επηκολούθουν... «Και δια τούτο η ημερομηνία της Αποστρατεύσεως – η 10η Δεκεμβρίου – έμενεν αμετακίνητος. «Όσοι θέλουν να κρίνουν δικαίως εκείνην την εποχήν, οφείλουν να αναπολήσουν την κατάστασιν του Απριλίου 1944, όταν ανέλαβον την Κυβέρνησιν. «Εις την Ανατολήν, αι ένοπλοι δυνάμεις μας είχαν αποσυντεθεί από την Στάσιν. Και εις την Ελλάδα το ΚΚΕ είχε καταστή παντοδύναμον και είχε συγκροτήσει και την Κυβέρνησιν των Βουνών- την ΠΕΕΑ. Και η αγωνία, από την οποία αδιαλείπτως κατειχόμεν ήτο: Πως θα καταλύετο; Δύο ήσαν τα στάδια δια να φθάσωμεν εις την Νίκην: Πρώτον, η έλευσις εις τας Αθήνας! Και δεύτερον, ο αφοπλισμός του ΚΚΕ. «Δια να έλθωμεν εις τας Αθήνας -ως αντίπαλοι του ΚΚΕ- δεν διεθέταμεν, δυστυχώς, ούτε εις το εσωτερικόν, ούτε εις το εξωτερικόν, ελληνικάς δυνάμεις, αριθμητικώς επαρκείς διά να αντιμετώπισουν τας μυριάδας του ΕΛΑΣ, τακτικού και εφεδρικού, καθώς και την ευρυτάτην συνωμοτικήν οργάνωσιν του ΕΑΜ.

Αλλά δεν υπήρχον επίσης τότε ούτε Βρετανικά δυνάμεις διαθέσιμοι, διότι είχαν απορροφηθή από τα τρία ευρωπαϊκά μέτωπα, τα οποία, κατά τους κρίσιμους εκείνους μήνας – Σεπτέμβριον και Οκτώβριον 1944- επιέζοντο σφοδρώς από τον Χίτλερ, αποβλέποντα εις τον εξαναγκασμόν χωριστής ειρήνης... Και είχε μάλιστα φθάσει εις τόσον βαθμόν η έλλειψις διαθεσίμων Βρετανικών δυνάμεων, ώστε να αναγκασθώ μίαν ημέραν, εις τον πρεσβευτήν της Μεγ. Βρετανίας, ο οποίος μου ωμίλει περί αποστολής εις την Ελλάδα «εκατοντάδων» ή και «δεκάδων» ανδρών, να δώσω την απάντησιν, ότι «έχω την εντύπωσιν, ότι ομιλώ με αντιπρόσωπον του Λουξεμβούργου...». «Αλλά και αν ακόμη καθίστατο, μ' όλα ταύτα, δυνατόν να εξευρίσκοντο δυνάμεις Βρετανικά, και πάλι θα ήτο τότε πολιτικώς αδύνατος η απόβασις εναντίον του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, λόγω της σφοδρός αντιδράσεως και των Άγγλων εργατικών και του Προέδρου Ρούσβελτ και της Σοβιετικής Ενώσεως. Δια να πεισθώμεν, φθάνει να ενθνηθώμεν την γενικήν εξέγερσιν, την οποίαν είχε προκαλέσει η Βρετανική επέμβασις κατά τον Δεκέμβριον και η οποία εκλόνησε την θέσιν τον Τσώρτσιλ – και η οποία, εν τούτοις, είχαν επιχειρηθή υπό «απείρως ευμενεστέρας συνθήκας», διότι αι Βρετανικά δυνάμεις υπεστήριζαν τότε την νόμιμον κυβέρνησιν και ευρίσκοντο εδώ πρεσκεκλημένοι και από τον ΕΛΑΣ, διά την διατήρησιν της τάξεως...

«Ιδού, διατί, μόνον η συμμετοχή του ΚΚΕ εις την Κυβέρνησίν μας ήνοιγε τας πύλας της Ελλάδος.

Και δια τούτο την επεδίωξα – και ευτυχώς κατωρθώθη... Καθώς επίσης, μόνον το σύμφωνον της Καζέρτας, όπου ο ΕΛΑΣ, διά του Αρχηγού του, υπέγραψε την υποταγήν του εις το Βρετανικόν Στρατηγείον και προσεκάλεσε τους Βρεταννούς εις την Ελλάδα, καθιστά Συμμαχικώς εύκολον την παρουσίαν των... «Αλλά νπάρχει και το δεύτερον στάδιον, ο αφοπλισμός τον ΕΛΑΣ. Διότι εφ' όσον το ΚΚΕ παρέμεινε πάνοπλον, η Ελληνική Κυβέρνησις, καθώς ελέγαμεν τότε, ήτο απλώς «η περικεφαλαία του ΕΑΜικού Κράτους...»

«Αλλά πότε θα έπρεπε ν' αποφασισθή η αποστράτευσις; Θα έπρεπε ν' αποφασισθή αμέσως, ή να αναβληθή δι'αργότερον; Το ζήτημα του χρόνου ήτο κρισιμώτατον. Το ΚΚΕ εζήτηει αναβολήν. Και αι γενικώτεροι συνθήκαι την ηυνόουν.

Εφόσον εξηκολούθει ο πόλεμος εναντίον του Ναζισμού, ηδύνατο να θεωρηθή παράλογος η άμεσος αποστράτευσις δυνάμεων της Εθνικής Αντιστάσεως. Και δι' αυτό ουδαμού της Ευρώπης συνέβη... «Αλλά μου ήτο σαφές, ότι ο χρόνος ειργάζετο υπέρ του ΚΚΕ. «Και εσωτερικώς, διότι θα εξησφάλιζεν εν τω μεταξύ την πλήρη διάβρωσιν – όπως φαίνεται να συνέβη εις την Τσεχοσλοβακίαν. Και εξωτερικώς, διότι τότε η Σοβιετική Ένωσις ευρίσκετο ακόμη εις την θανάσιμον εμπλοκην με τον Ναζισμόν και επροφυλάσσετο να διατάραξη τας Συμμαχικάς σχέσεις της. Και δια τούτο ακριβώς παρέστησε, καθ' όλον τον Δεκέμβριον, τον ουδέτερον – και μάλιστα μέχρι του σημείου να μας αναγγείλη την 30ην Δεκεμβρίου, την αποστολήν πρέσβεως, ενώ ακόμα αι μάχαι εμαίνοντο εις τας Αθήνας... «Και δια τούτο επέμεινα ανενδότης εις την άμεσον αποστράτευσιν.

Και η 10η Δεκεμβρίου έμενεν αμετακίνητος... «Το συμπέρασμα είναι ότι ο Δεκέμβριος ημπορεί να θεωρηθή «δώρον τον υψίστου». Αλλά, δια να υπάρξη ο Δεκέμβριος, έπρεπε προηγουμένως να είχωμεν έλθει εις την Ελλάδα. Και τούτο ήτο δυνατόν μόνο με την συμμετοχήν και τον ΚΚΕ εις την κυβέρνησιν, δηλαδή με τον Λίβανον. Και δια να ευρεθούν εδώ οι Βρετανοί, οι οποίοι ήσαν απαραίτητοι δια την Νίκην, έπρεπε προηγουμένως να είχαν υπογραφή το Σύμφωνον της Καζέρτας. Και δια να γίνη η Στάσις – «το δώρον του Υψίστου» – έπρεπε προηγουμένως να επιμείνω εις την άμεσον αποστράτευσιν του ΕΛΑΣ και να θέσω το ΚΚΕ ενώπιον του διλήμματος ή να αποδεχθή ειρηνικώς τον αφοπλισμόν του ή να επιχειρήση την Στάσιν, υπό συνθήκας όμως πλέον, αι οποίοι ωδήγουν εις την συντριβήν του"

Από την ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ της 1ης Μαρτίου 1948

ΦΡΑΝΚ ΤΣΕΡΒΑΖΙ (αμερικανός δημοσιογράφος)

«Ο συννεφιασμένος ουρανός κι ο παγωμένος αέρας πού φυσούσε απ' τις βουνοκορφές σίγουρα θα τρόμαζε άλλους ανατολίτικους λαούς. Αυτοί όμως ήταν Έλληνες».

Διαδήλωση τον Δεκέμβρη

«Ένα κρύο πρωινό, στις 3 του Δεκέμβρη, Έλληνες χωροφύλακες που επί τέσσερα χρόνια επέβαλλαν «το νόμο και την τάξη» για τους Γερμανούς αφέντες τους, οπλισμένοι με ντουφέκια, πολυβόλα και χειροβομβίδες, ξεχύθηκαν στην αναστατωμένη Αθήνα. Κατέλαβαν τις θέσεις τους με σκοπό να εμποδίσουν το λαό να φτάσει στην πλατεία Συντάγματος και στα ανάκτορα. Η αστυνομία είχε πάρει την εντολή να διαλύσει τη διαδήλωση που επρόκειτο να κάμουν τα μέλη και οι οπαδοί του ΕΑΜ. Η μέρα εκείνη υπήρξε μια μέρα αιματηρή, μια μέρα ιστορική για την Ελλάδα...

Ο συννεφιασμένος ουρανός κι ο παγωμένος αέρας πού φυσούσε απ' τις βουνοκορφές σίγουρα θα τρόμαζε άλλους ανατολίτικους λαούς. Αυτοί όμως ήταν Έλληνες. Συγκεντρώθηκαν με πολλή τάξη στην πλατεία του Συντάγματος, σήκωσαν τις σημαίες τους κι άρχισαν να τραγουδούν τα τραγούδια της λευτεριάς, που τόσο εμπύχωσαν στον αγώνα τους εναντίον των χιτλεροφασιστών.

Οι περισσότεροι ήταν νέοι και γυναίκες. “Υπήρχαν και πολλά παιδιά. Κρατούσαν πολλές αμερικανικές, αρκετές αγγλικές και σοβιετικές σημαίες.

Στις δέκα η ώρα, το μοιραίο εκείνο πρωινό, ή πλατεία του Συντάγματος κατακλύστηκε από το πλήθος των διαδηλωτών.

Η αστυνομία δοκίμασε να τούς εμποδίσει να προχωρήσουν, άλλα η διαδήλωση συνέχισε την πορεία της, όταν ξαφνικά στις 10.45’ πιστολιές αντήχησαν και τουφεκίες ακούστηκαν. Μια ομάδα αστυνομικών πυροβολούσε το άοπλο πλήθος. Με μια κίνηση, λες και τη φύσηξε άγριος βοριάς, ή συμπαγής μάζα του λαού έπεσε μπρούμυτα. Το τουφεκίδι σταμάτησε. Ο λαός ξανασηκώθηκε πάλι σύσσωμος, τα τουφέκια άρχισαν πάλι να πυροβολούν κι οι χειροβομβίδες να πέφτουν σαν βροχή. Δέκα άντρες, γυναίκες και παιδιά κύλησαν σκοτωμένοι κι άλλοι 15 κείτονταν χάμω πληγωμένοι.. Ή αστυνομία έριξε στους τραυματισμένους. Ο κ. Πούλος, ένας γενναίος αμερικανός ανταποκριτής, χίμηξε με τεντωμένα χέρια ανάμεσα στην αστυνομία και το πλήθος, ζητώντας να σταματήσει το τουφεκίδι. Τίποτε όμως. Οι σφαίρες εξακολουθούσαν να πέφτουν σαν βροχή. Ανάμεσα στ’ άλλα πτώματα ήταν ένα αγοράκι έξι χρονών και δίπλα του ένα κατάξανθο κοριτσάκι. Έτσι χύθηκε το πρώτο αίμα. Έτσι άρχισε ο εμφύλιος πόλεμος».

ΜΠΑΙΦΟΡΝΤ ΤΖΟΟΥΝΣ (Βρετανός συνταγματάρχης)

Οι αστυνομικοί έμοιαζαν πια σα να φοβούνταν να σταματήσουν τους πυροβολισμούς και το θέαμα πρόσβαλλε το αίσθημα ευπρέπειας κάθε Άγγλου πού έτυχε να το παρακολουθεί...

Στους ίδιους δρόμους: Νεκρά σώματα αγωνιστών μπροστά στη Βουλή

«... Ή κεφαλή της διαδήλωσης είχε φθάσει στο δρόμο που περνά μπροστά από τα Παλαιά Ανάκτορα, όταν την προσοχή μου τράβηξαν φωνές μιας ομάδας αξιωματικών της αστυνομίας, που έσκυβαν από το μπαλκόνι του δευτέρου πατώματος του κτιρίου, ακριβώς πάνω από το καφενείο. Με κατάπληξη διαπίστωσα ότι οι αξιωματικοί κρατούσαν όπλα έτοιμοι να πυροβολήσουν. Άλλοι ήταν όρθιοι και άλλοι γονατιστοί, ώστε μόνον τα κεφάλια τους ήσαν ορατά. Ένας ή δύο σημάδευαν προς την πρώτη γραμμή της διαδήλωσης. Υπέθεσα ότι τούτο ήταν απλώς μια προφύλαξη, σε περίπτωση που οι διαδηλωτές θα επετίθεντο κατά της αστυνομίας.

Ή πορεία πλησίαζε: άντρες, γυναίκες και παιδιά βάδιζαν σε γραμμές ανά οκτώ ως δέκα... Ή διαδήλωση δεν έδειχνε τίποτα το απειλητικό.

Την προσοχή μου τράβηξε πάλι στο μπαλκόνι μια επιτακτική φωνή πού έμοιαζε σα διαταγή, στα ελληνικά. Εκείνη τη στιγμή η κεφαλή της διαδήλωσης βρισκόταν σε απόσταση τριάντα μέτρων περίπου. Ο κύριος Σ. Μπάρμπερ του Ηνωμένου Τύπου μου εξήγησε αργότερα ότι η φωνή πού είχα ακούσει ήταν διαταγή πυροβολισμού. Αμέσως οι αστυνομικοί άρχισαν να τραβούν τα κλείστρα των όπλων τους, όχι όμως με συντονισμό, σα μια πειθαρχημένη μονάδα, άλλα δισταχτικά ο ένας μετά τον άλλο, δίνοντας την εντύπωση πώς μερικοί από αυτούς δίσταζαν να υπακούσουν.

Οι αστυνομικοί άδειασαν τις σφαίρες των όπλων τους πάνω στους διαδηλωτές... Προς στιγμήν υπέθεσα ότι τα φυσίγγια τους ήταν άσφαιρα ή ότι σημάδευαν πολύ πιο πάνω από τα κεφάλια του πλήθους. Πολλοί άλλοι γύρω μου έκαναν την ίδια υπόθεση. Αλλά αυτό που

είχε συμβεί ήταν το χειρότερο πού μπορούσε κανείς να φανταστεί. Άνδρες, γυναίκες και παιδιά πού μόλις την προηγούμενη στιγμή περπατούσαν κραυγάζοντας και γελώντας, γεμάτοι ζωή και περηφάνια, κυματίζοντας τις σημαίες τους μαζί με την αμερικανική σημαία, έπεσαν στο έδαφος, αίμα ξεπηδούσε από τα κεφάλια τους και τὰ σώματά τους, βάφοντας το δρόμο και τις σημαίες πού κρατούσαν... Οι πυροβολισμοί εξακολούθησαν να πέφτουν, αντηχώντας ανάμεσα στα ψηλά κτίρια και μεταξύ των ομοβροντιών ακούγονταν ξεφωνητά τρόμου και κλάματα πόνου, καθώς το πανικοβλημένο πλήθος έπεφτε πάνω στα ματωμένα κορμιά. Οι αστυνομικοί έμοιαζαν πια σα να φοβούνταν να σταματήσουν τους πυροβολισμούς και το θέαμα πρόσβαλλε το αίσθημα ευπρέπειας κάθε Αγγλου πού έτυχε να το παρακολουθεί...»

Από το βιβλίο του Νίκανδρου Κεπέση Ο Δεκέμβρης του 1944- αφηγήσεις αυτοπτών μαρτύρων για τα γεγονότα της 3ης Δεκέμβρη

ΚΩΣΤΑΣ ΓΚΕΚΑΣ

«Λες και προβλέπαμε την καταιγίδα που θα ερχόταν»

Οδοφράγματα στην Πλατεία Ομονοίας

Στις αρχές Δεκεμβρίου άρχισαν στην Αθήνα οι μάχες, τα Δεκεμβριανά ή η μάχη της Αθήνας. Με παίρνουν από τον Λόχο Διοικήσεως και με τοποθετούν στο 3ο Τάγμα, στον λόχο των πολυβόλων και αρχίζουμε πορεία από το Αγρίνιο προς την Ήπειρο. Το 36ο Σύνταγμα θα ήταν εφεδρία της 8ης Μεραρχίας που πολεμούσε τον Ζέρβα. Σε δυο μερόνυχτα πορεία φτάσαμε έξω απ' την Άρτα. Τα πόδια μου άνοιξαν από κάτω. Έβγαλαν φουσκάλες που έσπασαν και με πονούσαν τρομερά. Ωστόσο τι να γίνει, υπέφερα, αλλά περπατούσα. Τι να έκανα; Πόλεμος γινόταν. Στην επιμελητεία του 3ου Τάγματος συναντηθήκαμε με τον εξάδελφό μου, Γιάννη Τσατσαράγκο, που ήταν στην επιμελητεία του τάγματος. Στην Άρτα γινόταν μάχη. Εμείς πίσω, εφεδρεία. Κατελήφθη η Άρτα και εμείς συνεχίσαμε προς τη Φιλιπιάδα. Ένα βράδυ, στο Γράμποβο, εμπλακήκαμε με ζερβικούς, που υποχωρούσαν από τα Ιωάννινα. Είχαμε έναν τραυματία στο γόνατο. Μόνο αυτή τη μάχη δώσαμε εμείς στην Ήπειρο.

Περάσαμε διάφορα χωριά, που δεν θυμάμαι, και φτάσαμε έξω από την Πρέβεζα, σε ένα βουνό, απ' όπου φαινόταν η Πρέβεζα, την οποία οι ζερβικοί την άδειαζαν, τους έπαιρναν καράβια και τους μετέφεραν στην Κέρκυρα και καίγανε τις αποθήκες τους. Ε, λέμε, τελείωσαν τα βάσανά μας. Αύριο καταλαμβάνουμε την Πρέβεζα και τελειώνουμε. Το απόγευμα χτυπάει η σάλπιγγα για συγκέντρωση. Μαζευτήκαμε όλοι και ανεβαίνει ο συνταγματάρχης σε έναν τοίχο και μας ανακοινώνει ότι μόλις έλαβε τηλεγράφημα-διαταγή από την Κεντρική Επιτροπή του ΕΛΑΣ, το 36ο Σύνταγμα να κατευθυνθεί διά συντόμου πορείας προς Άμφισσα-Αθήνα. Κόπηκαν τα πόδια μας, αλλά έπρεπε να εκτελέσουμε τη διαταγή. Και πάλι στη γραμμή, πίσω για τη Φιλιπιάδα. Μείναμε το βράδυ εκεί και το άλλο βράδυ κοιμηθήκαμε στην Άρτα και το επόμενο βράδυ 50 χιλιόμετρα μακρύτερα στον Κραβασαρά (Αμφιλοχία). Το άλλο βράδυ σε ένα χωριό δίπλα σε μια λίμνη, δεν θυμάμαι το όνομά του, και το άλλο βράδυ στο Αιτωλικό, απ' όπου με αυτοκίνητα μας πήγαν στη Ναύπακτο, όπου φτάσαμε βράδυ. Αμέσως μπήκαμε στα καΐκια του ΕΛΑΝ και το πρωί βγήκαμε στην Ιτέα. Από εκεί με αυτοκίνητα για την Αράχωβα, όπου μας άφησαν και συνεχίσαμε την πορεία για τη Λιβαδειά. Στο δρόμο που πηγαίναμε συναντούσαμε πολύ κόσμο, μπουλούκια, που έρχονταν από την Αθήνα και μας λέγανε: «Πού πάτε; Οι Άγγλοι

είναι στη Λιβαδειά». Όταν φτάσαμε στο 18ο χιλιόμετρο Λιβαδειάς-Αράχωβας ήταν μια μικρή χαράδρα. Σταματήσαμε. Οι αξιωματικοί μας βάλανε στις θέσεις μας και μας είπαν να οχυρωθούμε. Αν έλθουν οι Άγγλοι θα τους χτυπήσουμε. Τον λόχο των πολυβόλων τον βάλανε σε ένα ύψωμα που έβλεπε νότια και βόρεια. Πίσω στα βόρεια ήταν κάτι καλύβια και μέσα είχαμε την επιμελητεία. Βάλαμε και νάρκες στον δρόμο και περιμέναμε. Δεν θυμάμαι ποια μέρα ήταν, αλλά ένα πρωί από τον δρόμο της Λιβαδειάς ακουγόταν μια βοή, που όσο πλησίαζε τόσο δυνάμωνε και σε λίγο μακριά στον δρόμο φάνηκαν 2-3 τανκς με πολλά αυτοκίνητα πίσω τους.

Πλησίασαν και όταν έφτασε το πρώτο τανκς σε απόσταση 5 μέτρων από το μέρος που είχαμε τις νάρκες σταμάτησε απότομα και βγήκαν 2-3 από μέσα για να βγάλουνε τις νάρκες. Αμέσως αρχίσαμε εμείς να πυροβολούμε. Το ίδιο έκαναν και οι Άγγλοι, μας χτυπούσαν με τα πολυβόλα τους και τα πυροβόλα των τεθωρακισμένων. Κάποια στιγμή ακούμε ένα βλήμα πυροβόλου να περνάει από πάνω μας και να σκάει κοντά στην επιμελητεία. Αμέσως ένα άλλο. Πάει ο Γιάννης, σκέφτηκα, αλλά ευτυχώς δεν έσκασε. Το ντουφεκίδι κράτησε μία ώρα, αλλά καμία άλλη κίνηση. Ξαφνικά βλέπουμε τη φάλαγγα των Άγγλων να φεύγει για τη Λιβαδειά.

Αυτή ήταν η τελευταία μάχη που έδωσα στον ΕΛΑΣ. Εκεί περιμέναμε λίγες μέρες γιατί εν τω μεταξύ είχαν αρχίσει οι συνομιλίες στη Βάρκιζα, που τελείωσαν με τη λεγόμενη «Συμφωνία της Βάρκιζας». Προδοσία και όχι συμφωνία, είπε ο Άρης Βελουχιώτης και όμως την υπέγραψε, αλλά δεν πειθάρχησε.

Ένα βράδυ μας λένε φεύγουμε. Τα μαζεύουμε και πήραμε τον δρόμο για την Αράχωβα. Περάσαμε την Αράχωβα, δεν σταματήσαμε, περάσαμε στο Χρυσό, δεν σταματήσαμε. Αρχίσαμε να διαμαρτυρόμαστε ότι κουραστήκαμε και μας ανακοίνωσαν ότι δεν μπορούμε να μείνουμε πριν από τον αυτοκινητόδρομο Ιτέας-Άμφισσας διότι δεν έχουμε δικαίωμα να πυροβολήσουμε και αν τυχόν έλθουν οι Άγγλοι πρέπει να παραδοθούμε. Επομένως θα πάμε στην Αγιαθυμιά, όπου φτάσαμε κατάκοποι σχεδόν μεσημέρι, έπειτα από εξαντλητική πορεία και πέσαμε για ύπνο ψόφιοι. Δεν θυμάμαι πόσες μέρες μείναμε εκεί. Μετά πήγαμε στα δυο βουνά. Εκεί μας διάβασαν τη Συμφωνία της Βάρκιζας, που μεταξύ των άλλων όριζε ότι το 36ο Σύνταγμα θα παραδώσει τα όπλα του στα Καστέλια. Όταν ήλθε η μέρα κατεβήκαμε στα Καστέλια να παραδώσουμε τα όπλα. Σκέτη κηδεία, όλοι κλαίγαμε, άλλοι φιλιόντουσαν και από εκεί χωριστήκαμε. Λες και προβλέπαμε την καταιγίδα που θα ερχόταν.

Από το βιβλίο: Κώστας Γκέκας, Ένας ανταρτάκος από το Παλιόκαστρο, Αρχαία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, Μαρτυρίες VI, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2006.